

А. В. СКОРОБОГАТОВ (Харків)

ОУН у Харкові за часів окупації (1941-1943 рр.)

У період нацистської окупації Харкова у місті боролися дві непримиримі сили, два ворожих табори — нацистський та більшовицький. Однак поряд з німецькою військовою владою та радянським рухом опору тут також діяла дворянська організація, впливовою політичною силою були українські націоналісти¹. Вони походили з різних регіонів і їх ряди не були монолітними. У націоналістичному середовищі існували різні течії — від радикальних прибічників активного українського державотворення до поміркованих прихильників надання обличчю Харкова яскравіше виражених українських рис.

Безумовно, Харків, у недалекому минулому столичне місто, центр українізації у 20-ті рр., мав сталі традиції українського національного руху ще з дореволюційного періоду. Багато хто з учасників українського відродження зазнав переслідувань, суворих випробувань та поневірянь по тюрмах та таборах. Проте і в кінці 30-х рр. місто повністю не втратило свого значення як одного з центрів української культури, де працювало багато видатних українських митців. З початком німецько-фашистської окупації українська громада міста виявилася розколотою. Більша її частина опинилася на фронті або евакуювалася в радянський тил. Решта перебувала під німцями. Часто не з своєї волі, бо не було можливості виїхати, а дехто залишився цілком свідомо, пов'язуючи з німцями свої надії, у тому числі й державницькі. Серед них були і відомі політичні постаті, такі як В. А. Доленко, О. П. Семененко та ін. З перших днів окупації вони провадили активну роботу по згуртуванню навколо себе антирадянськи налаштованих осіб. Зрештою була сформована досить струнка вертикаль організації місцевих націоналістів, яка включала політичний провід, більш широкий за складом "Громадський комітет" і максимально легальні, відкриті, формально неполітичні об'єднання. Найчисленнішою серед останніх була "Просвіта", значно меншими — "Союз українок", "Спілка української молоді", "Комітет українського купецтва" та ін. Важливим чинником у боротьбі за населення Харкова стала відроджувана у місті при активній участі націоналістів УАПЦ.

Політична концепція та організаційні засади харківських націоналістів формувалися в жорстоких умовах німецько-фашистської окупації та під її впливом. Помітний слід у цьому залишили західноукраїнські націоналісти, які прибули в Харків у дуже складний початковий період війни. В обстановці хаосу, невизначеності та непевності перших днів окупації енергійність і настирливість західноукраїнських націоналістів за умови поблажливого до них ставлення німців дозволили їм на певний час перебрати у свої руки головний провід українського руху в Харкові.

На початку війни Харків привернув велику увагу західноукраїнських націоналістичних центрів ОУН(б) та ОУН(м). Організація українських націоналістів ще до війни робила спроби поширити свій вплив на Наддніпрянщину і навіть Слобожанщину. Але тільки з початком війни склалися передумови для розбудови націоналістичних осередків у Східній Україні. Харків стає головною метою та кінцевим пунктом руху так званих похідних груп як бандерівців, так і мельниківців. Похідні групи С. Бандери, за деякими даними, налічували до 5000 чоловік і були розподілені на три напрями: "Північ", "Центр" і "Південь". Група "Центр", якою керував М. Лемик, мала досягти Харкова та заснувати тут оунівські осередки бандерівського спрямування. Проте німці, які розпочали репресії проти бандерівців, перехопили цю групу ще у Миргороді. У результаті створити у Харкові розгалужену систему бандерівської організації не вдалося. З часом окремі емісари ОУН(б) проникали у Харків та утворювали тут невеликі добре законспіровані осередки. На жаль, про них залишилося небагато відомостей.

В. Косик, наприклад, наводить деякі цікаві документи з німецьких архівів. У одному з них повідомляється, що в Харкові на початку вересня 1942 р. "було перехоплено нелегальні листівки групи Бандери, які були надруковані "крайовим відділенням ОУН східних територій України". У цих листівках вперше повідомляється, що група Бандери має "окреме відділення на Східній Україні і розширює свою пропаганду серед східноукраїнського населення". Розпочалося слідство з метою виявлення авторів і поширювачів цих листівок. У ході його, як про це йдеться у повідомленні до Берліна місцевої поліції безпеки, "в ніч на 17 жовтня 1942 р. вдалося виявити підпільну типографію організації Бандери. Інтенсивна перестрелка мала місце в ході акції, що закінчилась арештом 11 прихильників Бандери. Було захоплено важливі пропагандистські матеріали і 14 ящиків матриць"². У одній з листівок, підписаній обласним проводом ОУН Східної України, говорилося: "Українці! Своєю брутальною колоніальною політикою в Україні німці викликали справедливе обурення всіх верств нашого народу... Тепер кожен українець повинен збагнути, що в нас є єдиний шлях до гідного людини державного життя — це шлях організованої революційної боротьби великих народних мас за самостійну Україну"³.

Деякі факти знаходимо в німецькому документі, наведеному газетою "Молодь України": "У зв'язку з розкриттям нелегальної комуністичної групи в Харкові встановлено, що вона також робила спроби привернути українських націоналістів до своїх цілей... Встановлено, що зв'язковим од бандерівської групи до комуністичної був Роман Процинський. Він прибув у Харків із Львова разом з німецькими військами і невідомо, де знаходиться зараз. У його квартирі відбувалися наради бандерівців. Бандерівці організовували свої групи по п'ять чоловік в кожній. Вони планували проведення диверсійних та терористичних актів..."⁴.

Проведені розшуки по архівах Харкова дають можливість розширити характеристику Р. М. Процинського — оунівського емісара на Харківщині. За деякими даними, він походив з Галичини, скінчив теологічний факультет Львівського університету, рано прилучився до визвольної боротьби ОУН на західноукраїнських землях, за що двічі арештовувався польською владою. У Харків прибув разом з деякими іншими галичанами після окупації міста німецькими військами. Легальним прикриттям його націоналістичної діяльності стала робота перекладачем в одній з німецьких військових частин, а пізніше, до літа 1942 р., — заступником райбургомистра на Основі. У спілкуванні з прибічниками Р. Процинський

постійно підкреслював, що він — "рядовий боєць" С. Бандери і має завдання розбудувати в Харкові оунівські осередки.

У серпні 1942 р., коли гестапо провадило арешти, Р. Процинський залишив місто. Архівні документи зберегли також імена деяких інших бандерівських емісарів, які відвідували Харків. Відомо, наприклад, що серед них були Степан, Михайло, Оксана, Зіна, Книш та ін.⁵

Значно більше пощастило мельниківцям, три групи яких також прямували на схід і ще на початку осені 1941 р. з'явилися у Києві та утворили там сильний центр на чолі з Ольжичем-Кандибою. Невелика їх група прибула і до Харкова. Серед них — Б. І. Коник, К. М. Полуведько, доктор Олійник та протоієрей Я. Кравчук. Вони розгорнули у місті енергійну діяльність з метою створити тут націоналістичну організацію⁶.

Б. І. Коник був вихідцем з Галичини, за фахом — журналіст⁷. Розповідали, що він мав при собі похідний "інтендантський" мішок, з якого виймав та вивішував на будинках районних центрів та сільських управ українські жовто-блакитні прапори. Після його прибуття до Харкова на будинку харківської міської управи з'явився жовто-блакитний прапор⁸. У Харкові на Коника дивились як на визначного націоналіста, крім того, відчували, що його підтримують німці. А це давало можливість легально й відкрито працювати на користь Україні. Такі перспективи у поєднанні з енергійною діяльністю емісарів Мельника дали свої результати. Маючи на меті утворити в Харкові організацію українських націоналістів, яка б керувала діяльністю націоналістів Лівобережної України, Б. Коник за допомогою місцевих діячів заснував ініціативну групу, до якої входили М. С. Сліпченко, М. М. Кононенко, В. В. Кривенко, М. О. Ветухів та ін. Вона повинна була вербувати до ОУН нових членів. Активну допомогу Б. Коніку подавав відділ пропаганди Харківської міської управи, який фактично перетворився на легальний центр оунівської організації. На численних напівконспіративних зборах, які провадив Б. Коник на квартирі то С. Ф. Черняєва, то Т. Д. Недужого, відбувалося знайомство присутніх з завданнями, програмою та статутом ОУН(м), обговорювалися стан справ із харківським самоврядуванням, питання формування української поліції, розподілялися посади тощо. На зборах були присутніми 10—20 чоловік, у тому числі С. Ф. Черняєв, О. І. Попов, В. А. Доленко, М. С. Сліпченко, К. М. Полуведько, В. В. Кривенко, М. О. Ветухів, П. П. Дрига, подружжя Недужих та ін.⁹

Не всі вони повністю поділяли постулати ОУН, а тим паче визнавали керівництво західноукраїнських "молодиків". В. А. Доленко у своїх повоєнних спогадах так оцінював перебіг подій на початковому етапі у Харкові: "Стало відомо, що до Х. прибули якісь українці з Заходу. Через кілька днів на міській управі з'явився жовто-блакитний прапор, національні настрої підвищились. Один з прибулих К. (Б. Коник. — А. С.) став ніби українським комендантом міста і почав формувати поліцію, другий, П. (К. М. Полуведько. — А. С.), став секретарем управи і здобув великий вплив на Крамаренка і інших членів управи. Українцям ніби стало легше. Проте і без великої застереженості щось було незрозуміле для харківських кіл у діяльності цих осіб... Для політичної нашої тактики було ребусом, чи вважати обох спритними молодими людьми, чи чиеюсь агентурою, що маскується під національний рух. На Сумській вул. 62 в квартирі Д. відбулася нарада українців, де було, як говорять, чоловік до 30 справжніх українських діячів різного гатунку. На цій нараді приїзжий К. зробив доповідь і це ще більше похвалило настрої серед українського громадянства. Це поклато зародок двом таборам — Ветеринарна була осередком з давніми і сильними громадськими традиціями, і Сумська 62 поприлягала радикальні приїзжі елементи, не пов'язані ні з традицією

громадської роботи до 1917 р., ні з підпільною роботою під час більшовицької окупації"¹⁰. По вулиці Сумській, 62 проживали Тодось Дорошевич Недужий та його дружина Марія Матвіївна, які і являли собою, за словами В. А. Доленка, акумуляційний осередок безтрадиційного громадянства в Харкові. На відміну від В. А. Доленка, колишній обербургмістр Харкова О. П. Семененко з повагою згадував про них у своїй книзі: "Родина Недужих заслуговує на особливе місце в Харківському літопису. За скупими біографічними даними про цю родину криється барвиста історія національного і людського самоствердження людей твердих, виразних у своїх духовних проявах"¹¹.

Доля родини Недужих у роки війни була трагічною. Уродженка Кам'янця-Подільської.), учасниця національних змагань в період революції М. М. Недужа в 20-х рр. разом з чоловіком прибула до Харкова, отримала тут вищу освіту¹². Проте радянську владу не сприймала як рідну і тому свідомо залишилася у Харкові в жовтні 1941 р. Разом з В. В. Кривенком, В. В. Дубровським та іншими зустрічала німців хлібом-сіллю¹³, бо з ними пов'язувала надії на створення української держави. О. Соловей розповідала таку історію: "Пізня осінь 1941-го. Фронт невпинно рухається на схід. У Просвіті обід. З якоїсь особливої нагоди, бо людей зібралось дуже багато, серед них кілька військових. Місця за столами забракло, стоїмо гуртом під стіною — неподалік мене Марія Матвіївна Недужа, — чекаємо другої черги і слухаємо промови. Хтось на закінчення вигукнув «Хайль Гітлер», і Марія Матвіївна з запалом викинула руку вперед. Не тільки вона, таких у ті перші дні було більше"¹⁴.

М. М. Недужа розгорнула активну діяльність на посаді заступника голови відділу пропаганди Харківської міської управи, стала одним з керівників Союзу українок. Проте панування німців у Харкові швидко підтвердило найгірші побоювання. М. М. Недужа стає на шлях небезпечної нелегальної роботи. На квартирі цієї родини знаходять притулок українські націоналісти, хазяї розповсюджують націоналістичну літературу, ведуть широку пропаганду. У вересні 1942 р. гестапо заарештувало Т. Д. та М. М. Недужих, а також їх 17-річну доньку Оксану. Усі вони загинули¹⁵.

На зборах оунівців у Харкові нових прибулих просто включали у списки, бо письмових заяв не існувало, достатньо було усної згоди стати членом ОУН. Пізніше такі члени прийняли присягу на вірність ОУН. Незабаром приватна квартира стала тісною для зібрань, тому з дозволу німців засідання перенесли до театру ім. Т. Г. Шевченка, де вони відбувалися щонеділі. Тут, за різними даними, збиралося 30—40 чоловік. Однієї неділі, у грудні 1941 р., Б. Коник виступив з антирадянською промовою і запропонував зборам прийняти присягу на вірність ОУН. У фойє театру Я. Кравчук, який одяг церковну ризу і тримав у руках хрест та молитовник, виголосив націоналістичну проповідь. Після її закінчення він закликав присутніх дати клятву, що і було зроблено. Я. Кравчук зачитував текст клятви, а присутні повторювали слідом за ним. Ось її приблизний текст: "Я, син українського народу, вступаючи до лав ОУН, зобов'язуюсь боротися за справу самостійної України та не пожаліти навіть свого життя, якщо цього вимагатиме наш вождь Андрій Мельник. Якщо ж я стану зрадником нашої справи, то хай покарає мене Бог та рука організації"¹⁶. Зачитавши присягу, Я. Кравчук дав кожному поцілувати хрест. Після цього Б. Коник поздоровив присутніх з прийняттям присяги та вручив кожному тризуб. Він сказав, що оунівці повинні вітати один одного піднесеною вгору правою рукою та словами "Слава Україні"¹⁷. В кінці січня на чергових оунівських зборах у будинку "Просвіти" був прийнятий адрес на ім'я Андрія Мельника, в якому повідомлялося про

існування в Харкові оунівської організації та надіслано вітання вождю ОУН. Адрес підписали 50—60 чоловік¹⁸.

Безперечно, для багатьох присутніх не були повною мірою зрозумілими програма та цілі, які виборювала ОУН. Більшість з них раніше навіть не знали про існування оунівської організації. Мало з'ясованою була й суть розколу всередині ОУН, для багатьох східноукраїнців прізвиська вождів ОУН — Мельника та Бандери — мало про що говорили. Цікаво, що навіть один з лідерів націоналістичного руху в Харкові, керівник відділу освіти харківської міської управи П. П. Дрига вже у повоєнний час показав, що "назву націоналістичної організації Коника — чи то УНО (українське націоналістичне об'єднання), чи то ОУН — вперше почув у театрі Шевченка, коли приймав присягу"¹⁹. І це була правда: харків'яни не знали західноукраїнських націоналістів та їх лідерів. В. А. Доленко пригадував: "Йшли чутки, що в Києві уже є український уряд на чолі з Винниченком, на чолі з Студинським, чи якимсь невідомим нікому Бандерою"²⁰.

Але згодом розгорнута Б. Коником перед місцевими діячами програма ОУН, її політичні перспективи привернули до нього частину місцевих націоналістів. Програма ця була позбавлена деяких крайнощів, наприклад, закидів на адресу російського народу, зросійшених українців та ін. Такий стан речей був характерним для діяльності західноукраїнських емісарів ОУН на Слобожанщині. Практика націоналістичної роботи вимагала враховувати тут місцеві реалії, менталітет східноукраїнського населення, вносити корективи у ряд наріжних положень програми на користь більш демократичного її здійснення. Від звинувачення у всіх бідах України російського народу, москалів оунівці переходили до викриття злочинів "російського імперіалізму", його керівної верхівки. Проте були зроблені тільки перші кроки у цьому напрямі.

Програма ОУН вимагала створення незалежної української держави на чолі з "Вождем, відповідальним тільки перед Богом"²¹. Щодо шляхів досягнення мети, то, як відомо, між мельниківцями та бандерівцями існували розбіжності, котрі й досі повністю не з'ясовані та залишаються об'єктом підвищеної уваги дослідників. Тому значний інтерес викликають архівні документи, в яких відбилися ставлення до цього питання харківських націоналістів, їх знайомство в роки війни з пропагандистською літературою ОУН, численні зустрічі з прибулими в Харків представниками націоналістичних центрів сформували у них своє ставлення до причин розколу в лавах ОУН. І хоч радянська література замовчувала, а то й взагалі заперечувала розбіжності між основними течіями українських націоналістів, деякі харків'яни ще в період війни були непогано обізнані у ряді важливих протиріч між ними.

За їх свідченнями, створення незалежної України мельниківці пов'язували з надією на активну допомогу німців та їх союзників. Через це вони не заперечували проти територіальних поступок Німеччині, Румунії та Угорщині, маючи на увазі Бессарабію, Закарпаття, Одеську область та ін. Війну мельниківці вважали сприятливим моментом постання України, можливо, навіть у формі сурогатної державності. Головним ворогом націоналістів був проголошений Радянський Союз і тому поки війна проти нього не завершиться, мельниківці повинні тісно співпрацювати з німцями та підпорядковувати роботу серед населення мобілізації усіх ресурсів на боротьбу проти радянської влади. За мельниківцями, Німеччина після війни буде зацікавлена в існуванні більш-менш сильної незалежної України і тому надасть їй більше самостійності²².

У свою чергу, бандерівці виходили з того, що незалежна Україна може бути створена, насамперед, тактичними діями самого українського наро-

ду, котрий використовуватиме німців як визволителів від більшовиків. Територія незалежної України повинна визначатися етнографічними кордонами, а за допомогу німцям віддячити природними багатствами, концесіями, торговельними договорами та ін. У разі відмови німців надати незалежність Україні треба тиснути на них, створити українську армію, підвести народ на активну боротьбу не тільки проти радянської влади, але і проти інших завойовників, у т. ч. і німців. Тільки така боротьба визволить Україну²³. Отже, бандерівці мали надії на війну, виснаження Радянського Союзу, а потім і Німеччини, намагалися в цих умовах стати третьою силою. Коротко оцінюючи програмні розходження обох флангів ОУН, один з харківських націоналістів визначив їх так: по-мельниківськи це означає "спочатку дасть Бог, а потім візьмемо самі", а по-бандерівськи — "спочатку візьмемо самі, а потім дасть Бог"²⁴.

Для харків'ян ці розбіжності існували, насамперед, на вищих щаблях націоналістичної організації, у програмних документах та деклараціях, які нівелювалися під тиском обставин у ході війни і тому мали для них більш абстрактний, ніж директивний характер. В цілому вони мало розумілися у причинах існуючої ворожнечі, не знаходили "виправдальних мотивів та логічних аргументів для братовбивчих актів" в середовищі українських націоналістів. П. Бабак пригадував таку історію: "Бандерівець Д. Зуб, згідно зі своїм організаційним обов'язком, працював двірником та нічним сторожем у харківській резиденції гестапо на вул. Фрунзе. У той час сидів під слідством інж. А. М. Стратієнко (близький до мельниківців. — А. С.), з оформленим присудом на смерть. Д. Зуб підібрав уночі ключі до шафи, вибрав звідти слідчу течку А. Стратієнка і її заховав або знищив"²⁵. А. М. Стратієнко був врятований. Але німці запідозрили у зникненні течки Д. Зуба і розстріляли його.

У свою чергу, деякі харківські мельниківці підтримували тісні стосунки з бандерівцями. П. П. Сиротенко, наприклад, переховував декого з них після того, як німці розпочали репресії проти бандерівців. Є відомості, що з середини 1942 р. житло Сиротенка стало явочною квартирою бандерівців²⁶. Існували й інші подібні факти. Вони свідчать про намагання рядових оунівців з початком репресій німців проти радикальних українських націоналістів, а згодом і більш поміркованої їх частини, яка все ж таки наважувалася на самостійні акції, нелегальну роботу, згуртувати свої сили задля конкретної роботи в місті, з метою збереження своїх кадрів.

З часом життя змушувало мельниківців переглядати власну політику щодо німців, визначати тактику боротьби з урахуванням конкретних умов на місцях. Не розриваючи повністю з німцями, як свідчив О. Одріна, мельниківці намагалися працювати так, щоб вони відчули, що без українців не можна переможно закінчити війну та запровадити новий порядок в Україні. Вони сприяли організації українських військових частин, вели пропаганду серед поліції та інших збройних загонів²⁷. У незалежнюючи свою позицію та одночасно маючи на меті зберегти в складних умовах окупації рештки легальних можливостей для праці, мельниківці намагалися провадити в життя більш обмежену програму, яка видавалася реалістичнішою. Вони концентрують увагу на вихованні національної самосвідомості місцевого населення, пропагують готовність українського народу до розбудови державності, борються проти радянської влади. Конкретними щоденними завданнями оунівців, за свідченням П. Бабака, були:

1. Вишукування в українському суспільстві ідейних українців, які можуть посісти ключові позиції адміністративно-господарського, культурного та громадського життя.

2. Ані в якому разі масово не вербувати до ОУН, для кількісного ефекту, випадкових, незнаних людей.
3. Поборювати, виявляти та знешкоджувати підпільну діяльність комуністичної агентури.
4. Дбати про фізичне здоров'я людей, рятуючи їх від голоду.
5. Посилювати національне, духовне та релігійне виховання людності через мережу шкільництва, церкви, театри, товариства "Просвіта", кооперації.
6. Запобігати участі громадськості у можливих та спровокованих ворожою агентурою сумнівних політичних експецсах, що дало б окупантові підставу для каральних експедицій та фізичного винищення населення²⁸.

Таким чином, діяльність Б. Коника та інших мельниківців у Харкові була спрямована на розбудову оунівських організацій, проведення широкої націоналістичної пропаганди та агітації, виховання у народі націоналістичного духу, вишкіл націоналістичних кадрів, організацію більш масових легальних культурно-просвітницьких організацій, які б стали провідниками націоналістичних ідей, створення органів місцевого самоврядування, а також української поліції, широку українізацію.

Поки німці визначали своє ставлення до лояльних оунівців, їх діяльність протягом листопада—грудня 1941 р. мала взагалі цілком легальний характер. Регулярно проходили збори оунівців, Б. Коник формував частини української поліції, вів з німцями переговори щодо складу харківської міської управи, розповсюджував друковані видання Проводу українських націоналістів та ін. В грудні 1941 р. він організував навіть декілька маршів української поліції з оркестром та виконанням націоналістичних пісень вулицями Харкова. Проте вже з кінця 1941 р. німці розпочали в Україні репресії і проти мельниківців після їх акції у містечку Базар поблизу Житомира, яка була демонстрацією сили націоналістичного руху. Німці провели широкі арешти впродовж листопада 1941 — березня 1942 р. З кінця січня 1942 р. німці розв'язали репресії і проти харківських націоналістів та їх прибічників. Був ліквідований легальний штаб оунівців — відділ пропаганди Харківської міської управи, заарештовані М. С. Сліпченко та К. М. Полуведько, який виявився радянським агентом, змінилося обличчя газети "Нова Україна", а пізніше і склад редакції. Б. Коник був усунутий від керівництва українською поліцією, його наступником став полковник Минжулінський²⁹. За таких умов Б. Коник та інші західноукраїнські емісари на початку березня 1942 р. виїхали з Харкова. Оунівська організація перейшла на нелегальне становище, стала працювати у підпіллі. Були припинені загальні збори та засідання учасників організації, ширше стала використовуватися "Просвіта" як легальне прикриття ОУН. Організаційний зв'язок з оунівськими центрами значно послабшав, хоча в Харків часом і наїжджали емісари з Заходу. Безумовно, важливою подією для місцевих націоналістів стали відвідини Харкова влітку 1942 р. У. Самчуком та єпископом М. Скрипником³⁰. У зв'язку з їх приїздом пошквалилася діяльність оунівців. У. Самчук мав бесіди, зустрічі в місцевих осередках, редакції "Нової України", багато часу провів у "Просвіті". До речі, У. Самчук описав свої враження від подорожі до Харкова у "Харківських репортажах 1942 р.", надрукованих у газеті "Волинь" 1 жовтня 1942 р. Про головну мету подорожі, ясна річ, там немає жодного слова. У. Самчук писав, що "Харків робить враження великого міста, з розмахом без тепла і затишку, але бетоно-твердого"³¹.

Влітку 1942 р. до Харкова прибув активний діяч ОУН(м) Юрій Костюк, який став працювати в німецькій установі "Пропаганда-штаф-

фель". За деякими відомостями, він намагався реанімувати та очолити оунівську організацію мсльниківців. Його робочий кабінет перетворився на явочну квартиру оунівців. Особливу увагу він приділяв керівництву політико-просвітницькою роботою, намагався спрямувати діяльність "Просвіти", друкував програмні націоналістичні статті в "Новій Україні"³².

На цей час у Харкові залишилися лише невеликі оунівські осередки. Найміцнішим з них керував завідуючий відділом праці Харківської міської управи М. М. Кононенко, про якого П. Бабак писав, що "він був прототипом духовного формату О. Ольжича-Кандиби"³³. До складу цього осередку у різні часи входили письменник Ю. Г. Блохин-Бойко, керівник персонального відділу міської управи М. Ф. Стратієнко, райбургомістр М. І. Горбань, керівник відділу міської управи В. С. Світличний, учасник бою під Крутами С. А. Чернявський, письменник А. Любченко, редактор "Нової України" П. А. Сагайдачний, бургомістр Мерефи П. Т. Бабак та ін.³⁴ Як свідчив останній, "за підпільну націоналістичну діяльність п'ять чоловік цієї групи були розстріляні гестапо, дев'ять осіб померло природною смертю у старшому віці в ЗДА і на Заході, сім осіб опинилися у вільному світі, про решту осіб немає вісток"³⁵.

Таким чином, політичне поле окупованого Харкова увібрало в себе громадсько-політичні сили та об'єднання різного спрямування та забарвлення. Найвиразніше заявили про себе під час німецько-фашистської окупації міста, окрім радянського табору, націоналістичні організації, які не були монолітними. Серед останніх траплялися і такі, котрі можна розглядати як відгалуження українських, принаймні західноукраїнських, організацій, але більшість їх була місцевим, суто харківським витвором. Аналіз їх ідейних засад та політичної практики дав можливість припустити, що у Харкові на початку окупації зустрілися дві структури, а можливо, і концепції українського націоналізму. Перша — західноукраїнська — представлена значно ширше мельниківцями, ніж бандерівцями. Друга — так звана "традиційна українська громадськість" — місцевими харківськими прибічниками українського націоналізму. Десанти західноукраїнських націоналістів у Харків мали на меті привернути східняків до оунівських ідеалів, утворити тут міцний провід, який спрямовував би національне життя не тільки Харкова, але і східноукраїнського регіону, а то й Лівобережної України. Проте широкої соціальної бази в Харкові вони не знайшли і помітного впливу на місцеву людність не мали. За таких умов доля цієї організації не стала довговічною, бо її існування цілковито залежало від волі окупанта. Після перших гучних успіхів, досягнутих завдяки енергійності, настирливості, врешті, відданості ідеї націократичної держави, з початком репресивних акцій німців головний Провід націоналістичного руху переходить до В. А. Доленка, репрезентанта так званого "традиційного громадянства Харкова".

¹ Деякі питання цієї теми дістали висвітлення у статтях автора: Харківська Просвіта у воєнні роки (1941 — 1943) // Современное общество. — 1995. — № 1—2. — С. 13—19; Харківське міське самоврядування в 1941 — 1943 роках // Березіль. — 1996. — № 7—8, 9—10.

² К о с ^ и к В. Україна під час Другої світової війни 1938—1945. — Київ—Париж—Нью-Йорк—Торонто. — 1992. — С. 655.

³ К о с и к В. Україна в другій світовій війні у документах. — Т. 2. — Львів, 1998. — С. 368—369.

⁴ К о с и к В. Україна під час другої світової війни 1938—1945. — С. 655.

⁵ Архів Харківського обласного управління СБУ (далі — АХОУСБУ), спр. 09064, арк. 24—25, 113.

⁶ Там же, спр. 022954, арк. 118.

⁷ Там же, спр. 09064, арк. 148.

- ⁸ Український засів. — 1993. - № 5. — С. 98.
⁹ АХОУСБУ, спр. 035837, арк. 51-54.
¹⁰ Семененко Ю. Пам'яті В. А. Доленка. — Мюнхен, 1975. — С. 47.
¹¹ Семененко О. Харків, Харків... — Харків—Нью-Йорк, 1992. — С. 151.
¹² Там же. - С. 151-152; АХОУСБУ, спр. 022954, арк. 32, 52, 78; спр. 09064, арк. 28.
¹³ АХОУСБУ, спр. 022954, арк. 78.
¹⁴ Дражевська Л., Соловей О. Харків у роки німецької окупації. Спогади. — Нью-Йорк, 1985. — С. 17.
¹⁵ Семененко О. Харків, Харків... — С. 151 — 152; АХОУСБУ, спр. 09064, арк. 29; спр. 022954, арк. 32, 52, 78.
¹⁶ АХОУСБУ, спр. 021963, арк. 20-22.
¹⁷ Там же.
¹⁸ Там же.
¹⁹ Там же. - С. 69.
²⁰ Семененко Ю. Пам'яті В. А. Доленка. - С. 51.
²¹ АХОУСБУ, спр. 09064, арк. 22.
²² Там же, арк. 92—95; спр. 022954, арк. 35—40.
²³ Там же, спр. 022954, арк. 35—40; спр. 09064, арк. 92—95.
²⁴ Там же, спр. 09064, арк. 94.
²⁵ Український засів. - 1993. — № 5. — С. 103.
²⁶ АХОУСБУ, спр. 09064, арк. 24-25.
²⁷ Там же, спр. 022954, арк. 54.
²⁸ Український засів. - 1993. — № 5. — С. 97.
²⁹ АХОУСБУ, спр. 09064, арк. 201.
³⁰ Там же, арк. 23.
³¹ Український засів. — 1993. — № 6. — С. 68.
³² АХОУСБУ, спр. 022954, арк. 119.
³³ Український засів. — 1993. — № 5. - С. 103.
³⁴ Там же. — С. 98.
³⁵ Там же. — С. 99.